

ศาสนากับการพัฒนาประเทศญี่ปุ่น

Religious and the Development of Japan

เพ็ญศรี กาญจนอมัย¹

Pensri Kanchanomai

ABSTRACT

There are three main religious institutions : Shinto, Buddhism and Confucianism. All three have had great impact on the development of Japan. Since they have been developing for thousands of years, they have adapted themselves to each other to some degree.

The outstanding feature of Shinto is that it emphasizes the imperial institution and the Japanese as special creatures of the Japanese kami. Accordingly, Shinto is easily used to encourage nationalism. The Buddhism which has as its essential principle the concept of transcendental world negation, has been adapted in Japan to building good citizens for this world. Unlike Japanese Buddhism, Japanese Confucianism is based primarily on an affirmation of the present world, and thus on this-worldly principles.

Together, the three have been essential to Japan's development and have penetrated the life of the Japanese in general, becoming the foundation of Japanese uniqueness.

บทคัดย่อ

สถาบันทางศาสนาที่สำคัญของญี่ปุ่นได้แก่ ชินโต พุทธ และขงจื้อทั้งสามต่างก็มีอิทธิพลต่อการพัฒนาญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก ในเมื่อต่างก็มีวิวัฒนาการกันมานานับพัน ๆ ปี ก็ทำให้เกิดการผสมผสานกันขึ้น

เอกลักษณ์ของศาสนาชินโตก็คือ การเน้นความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันกษัตริย์ และคนญี่ปุ่นต่างเป็น

ลูกหลานของเทพเจ้า ศาสนาชินโตจึงเหมาะสมกับการเร้าให้เกิดลัทธิชาตินิยมมาก ศาสนาพุทธนั้นให้หลักการสำคัญเกี่ยวกับการพ้นทุกข์ และคนญี่ปุ่นได้ปรับใช้ในการสร้างทรัพยากรมนุษย์ของโลกปัจจุบัน ส่วนลัทธิขงจื้อนั้นจะเน้นหนักด้านหน้าที่พลเมืองอันจะพึงปฏิบัติต่อกันในสังคม

ทั้งสามต่างก็มีส่วนช่วยพัฒนาประเทศญี่ปุ่น และวางพื้นฐานในการดำเนินชีวิตของคนญี่ปุ่นมาจนทุกวันนี้

¹ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Dept. of History, Faculty of Social Sciences, Kasetsart Univ.

บทนำ

ขณะที่ญี่ปุ่นปัจจุบันกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรม และเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจนั้น ดูเผิน ๆ ก็จะเข้าใจกันว่า ญี่ปุ่นนั้นจำลองวัฒนธรรมตะวันตก หรือมีรูปแบบเป็นแบบตะวันตกที่ทันสมัย แต่ตามความจริงแล้ว ญี่ปุ่นยังคงรูปสังคมตะวันตกของตนในพื้นฐานทางจิต กล่าวได้ว่าคุณภาพของประชาชนญี่ปุ่นนั้นถูกอบรมเลี้ยงดูตามแนวความคิดในศาสนาพุทธ ศาสนาชินโต และลัทธิขงจื้อนั่นเอง แต่คนต่างชาติและคนญี่ปุ่นนั้นไม่มีความเข้าใจลึกซึ้ง กลับคิดไปว่าญี่ปุ่นมิได้มีศาสนา หรือนับถือศาสนาหนึ่งศาสนาใดโดยเฉพาะ ทั้งนี้เพราะญี่ปุ่นไม่มีประเพณีการศึกษาเล่าเรียนในคัมภีร์ศาสนา ในลักษณะเป็นทฤษฎี พวกเขาเป็นนักปฏิบัติกันมากกว่า คุณภาพของคนญี่ปุ่นได้ทำให้ญี่ปุ่นมีทรัพยากรมนุษย์ที่วิเศษสุดและช่วยสร้างชาติให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วจนดูเป็นสิ่งมหัศจรรย์ ศาสนาหรือลัทธิที่ช่วยสร้างชาติญี่ปุ่นนั้น โดยทั่ว ๆ ไปที่สำคัญได้แก่ ศาสนาชินโต ศาสนาพุทธ และลัทธิขงจื้อ

1. ประวัติศาสตร์ของศาสนา

1.1 ประวัติศาสตร์ของศาสนาชินโต

ก่อนที่ขงจื้อและพุทธจะเข้ามาสู่ญี่ปุ่นในศตวรรษที่ ๖ นั้น ศาสนาดั้งเดิมของญี่ปุ่นยังไม่มีกรรวบรวมเป็นลายลักษณ์อักษรหรือมีชื่อเฉพาะแต่อย่างใด อยู่ในแนวความเชื่อที่มีการปฏิบัติกันมาแบบสังคมเกษตรที่มีการเคารพบูชาธรรมชาติ บรรพบุรุษ และมีการทรงเจ้าเข้าผี สังคมที่มีความเชื่อดังกล่าวจะอยู่เป็นกลุ่มตามสายโลหิต แต่ละกลุ่มหรือแต่ละหมู่บ้านก็จะนับถือเทพารักษ์ หัวหน้าหมู่บ้านยังมีหน้าที่ทางศาสนาอีกด้วย เมื่อคนญี่ปุ่นถูกนำมารวมอยู่ในรัฐเดียวกัน ภายใต้การนำของตระกูลยามาโตในศตวรรษต้น ๆ นั้น ขนบประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปในแต่ละกลุ่มก็

จะได้รับการหล่อหลอมให้เป็นรูปแบบเดียวกัน มีศูนย์กลางของการเคารพบูชาอยู่ที่ สุริยเทพี หรือ พระนางอามาเตราสุ

ชินโตอันเป็นศาสนาดั้งเดิมของญี่ปุ่นนี้ มิได้อยู่ในรูปของการเป็นสถาบันที่มีรูปแบบแน่นอนตายตัว เป็นแนวความเชื่อที่มีการปฏิบัติกันแบบจิตใต้สำนึก เป็นการสอนโดยการปฏิบัติ มิใช่เป็นหนังสือตำราใด ๆ แม้แต่คำว่า “ชินโต” ก็เพิ่งใช้กันเมื่อต้องการให้เห็นความแตกต่างระหว่างชนบประเพณีวัฒนธรรมเก่าของญี่ปุ่นกับศาสนาพุทธและขงจื้อ ชินโต จึงมิใช่เรื่องของหลักศีลธรรมและหลักปรัชญา และเมื่อมีการกำหนดให้ชินโตเป็นระบบของแนวความคิดหรือปรัชญาขึ้นมา จึงต้องมีการขอยืมถ้อยคำและแนวความคิดของจีนมาใช้ทั้งศาสนาพุทธและขงจื้อ อย่างไรก็ตาม ชินโตได้ให้ระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่เป็นเอกลักษณ์ของญี่ปุ่น และยังคงยืนหยัดอยู่ในสังคมญี่ปุ่นมาจนทุกวันนี้

ในสมัยนาระ เฮอัน และ คามาคุระ นั้น ญี่ปุ่นตกอยู่ใต้อิทธิพลของขงจื้อและพุทธอยู่มาก ศาสนาชินโตต้องโอนอ่อนและผสมผสานเข้ากับศาสนาพุทธเป็นสำคัญ จนถึงสมัยโทกูงาวะ เมื่อมีการฟื้นฟูเรื่องราวเก่า ๆ หรือตำนานเก่า ๆ ของชาติ ผู้คนก็หันไปชื่นชมกับตำนานศาสนาชินโต เกิดความรู้สึกว่า มีความจำเป็นที่จะแสวงหาเอกลักษณ์ของชาติขึ้นเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมเพราะความหลากหลายของวัฒนธรรมต่างชาติที่ญี่ปุ่นรับมาใช้ เกิดกลุ่มนักศึกษาชินโตที่พยายามจะสถาปนาศาสนาชินโตให้เป็น ศาสนาประจำชาติ การฟื้นฟูศาสนาชินโตนั้นทำให้เกิดความรู้สึกรักชาติและความเชื่อใน คามิ (เทพเจ้า)

ในสมัยเมอจิ รัฐบาลได้ใช้ศาสนาชินโต ซึ่งเป็นศาสนาพื้นบ้านของญี่ปุ่นเพื่อปลุกลัทธิชาตินิยมขึ้น จนมีการตั้งกระทรวงกิจการศาสนาชินโตขึ้นใน ค.ศ. 1869 ดำเนินงานมาจนถึง ค.ศ. 1872 จึงได้ให้กระทรวงการศาสนารับผิดชอบในการให้การศึกษาศาสนาชินโต ทั้งนี้เพื่อการพัฒนาทางการเมือง ให้คนญี่ปุ่นรักชาติ ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง และเทอดทูนสถาบันจักรพรรดิ

อย่างไรก็ตาม ใน ค.ศ. 1875 ก็ปรากฏว่า การศึกษาศาสนาจีนโตซึ่งเป็นศาสนาเก่าอย่างคลั่งไคล้กันนั้นจะขัดต่ออุดมการณ์สร้างชาติให้ทันสมัยในสมัยเมจิ รัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1889 จึงประกาศให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ประชาชน แต่การสอนศาสนาใด ๆ ต้องให้สอดคล้องและสนับสนุนศาสนาจีนโตแห่งรัฐ จะต้องสอนศาสนาจีนโตเป็นวิชาบังคับ เพราะศาสนาจีนโตเป็นหลักธรรมประจำชาติ มีศีลธรรมที่จะช่วยให้เกิดความสามัคคีกันขึ้นในชาติ จึงดูเป็นประหนึ่งหน้าที่พลเมือง มากกว่าศีลธรรมของศาสนา การที่จีนโตถูกใช้เน้นในเรื่องความรักชาติ และหลงใหลในเชื้อชาติของตนว่าเป็น “ลูกพระอาทิตย์” นั้นทำให้ญี่ปุ่นต้องการเป็นพี่เบิ้มของวงศัปกงฟูแห่งมหาเอเชียบูรพา (Greater East Asia) จัดระเบียบกลุ่มประเทศเอเชีย ขึ้นใหม่ ภายใต้การนำของญี่ปุ่นจนเกิดเป็นสงครามมหาเอเชียบูรพา อันเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่สองขึ้น และศาสนาจีนโตก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นอาชญากรรมสงครามผู้ก่อสงครามโลกครั้งที่สองขึ้นด้วยเช่นกัน

เมื่อญี่ปุ่นปราชัย ฐานะอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ของจีนโตก็ถูกล้มเลิกไปโดยสิ้นเชิง มีฐานะเป็นเพียงศาสนาหนึ่งของญี่ปุ่น และเผชิญกับการโจมตีอยู่ตลอดเวลาเพราะความคิดพลาดของตนในอดีต คนทั่วโลกได้อธิติพลจากงานเขียนของชาวตะวันตก จนเชื่อกันว่า ธรรมชาติที่แท้จริงของศาสนาจีนโตนั้น มีลักษณะเป็นเผด็จการและสมบูรณาญาสิทธิราช ผู้เขียนเห็นว่า นับเป็นการผิดพลาด ถ้าเรามุ่งศึกษาจีนโตในแง่ของบทบาททางการเมือง เราควรต้องเน้นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และคุณธรรม ตลอดจนค่านิยมของศาสนาจีนโต ซึ่งมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาบุคคลและผลักดันให้ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่พัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมในโลกปัจจุบันนี้

1.2 ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในสังคมญี่ปุ่นโดยสังเขป

พุทธศาสนาได้รับการต้อนรับจากญี่ปุ่นเป็นทางการในกลางศตวรรษที่หก (ค.ศ. 552) นับแต่นั้น พุทธ

ศาสนาก็ได้ช่วยสร้างสรรวัฒนธรรมและสังคมญี่ปุ่น ซึ่งถ้าปราศจากพุทธศาสนาแล้ว สังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่นอาจอยู่ในรูปที่แตกต่างไปจากที่เราเห็นอยู่ในทุกวันนี้ น่าสังเกตก็คือ ญี่ปุ่นพุทธนั้นแตกต่างจากพุทธในอินเดีย หรือจีนมาก เพราะเมื่อมาถึงญี่ปุ่นแล้ว ก็ได้ถูกดัดแปลงไปทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจ ในระยะแรกนั้น ญี่ปุ่นยังไม่เข้าใจในหลักธรรมของพุทธศาสนา เพราะไม่มีพื้นความรู้มาก่อนเลย ทั้งผู้ที่สนับสนุนและผู้คัดค้านก็ถือว่าพระพุทธรูปนั้นเป็นคามิหรือเทพเจ้าองค์หนึ่งของญี่ปุ่น แต่เป็นคามิต่างชาติที่มาจากต่างแดน และรับพุทธศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือในการบรรลุความสุขทางโลก เช่น การสวดอ้อนวอนขอพรให้दनพ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ และประสบความสำเร็จในชีวิต ทั้งพระพุทธรูปก็ได้ได้รับความนิยมมากในด้านความงาม เนื่องจากคนญี่ปุ่นพร้อมจะเข้าใจในสิ่งที่ตนเห็น หรือวัตถุ อันเป็นด้านรูปธรรม มากกว่าหลักปรัชญาที่อยู่

ในสมัยอาซุกะ เจ้าชายโซโตกุ (ค.ศ. 574-622)

เป็นบุคคลแรกที่เข้าใจแนวความคิดพุทธปรัชญา พระองค์ได้มีพระดำรัสว่า “โลกเรานี้เป็นของลวงตา สิ่งจะคือพระพุทธรูปเท่านั้น แต่พระองค์ก็ทรงเลือกวิถีขงจื้อมาใช้ในด้านการปกครองและการดำเนินชีวิตทางโลกที่ผสมผสานไปกับหลักศาสนาพุทธด้วย ในฐานะผู้รับผิดชอบในด้านการบริหารประเทศ

พุทธศาสนาได้แพร่ขยายไปในญี่ปุ่นอย่างรวดเร็ว ในระหว่างศตวรรษที่เจ็ดและแปด คือในสมัยนาระ และสมัยเฮอันตอนต้น ในบรรดาปัญญาชนและเป็นเครื่องมือสนับสนุนทางการเมืองด้วย ทำให้มีการสร้างวัดวาอาราม และศิลปะแบบพุทธกันมากมาย แต่การพัฒนาพุทธศาสนาดังกล่าวก็มิได้ทำให้ญี่ปุ่นต้องละเลยศาสนาจีนโตดั้งเดิม กลับทำให้ทั้งสองผสมผสานแนวความคิดซึ่งกันและกัน เพราะทั้งสองต่างก็มี “จิตประชาธิปไตย” คือ ละความเห็นแก่ตัวมาเป็นเห็นต่อประโยชน์ส่วนรวมด้วยกัน เห็นได้จากการสร้างสถาปัตยกรรมแบบ “วิหาร-วัด” คือ มีทั้งวิหารหรือศาลเจ้า

ชินโต และอารามพุทธอยู่ในบริเวณเดียวกัน และ ความเชื่อที่ว่าเหล่าคามิชินโต นั้น ส่วนเป็นการกลับชาติ มาเกิดของบรรดาพระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์ จึงมี การตั้งนิคม เรียวมุชินโต ขึ้นในสมัยคามากระ (ค.ศ. 1185-1333) ทั้งมีการตั้งสำนักนิคมพุทธต่าง ๆ กันขึ้น เช่น นิคมโจโด นิคมโจโดชิน นิคมเซน และนิคม นิชิเรน เป็นต้น พุทธศาสนาก็กลายเป็นศาสนาของทุก ชนชั้น แต่ในสมัยมุโรมาจิ (ค.ศ. 1336-1573) นั้น นักศึกษาชินโตได้เน้นความสำคัญของชินโตเหนือศาสนา ต่างชาติอื่น ๆ โดยกล่าวว่าพระพุทธรเจ้าและพระโพธิ สัตว์นั้นเป็นการกลับชาติมาเกิดใหม่ของคามิชินโต และ “ศาสนาพุทธอาจเป็นดอกไม้และผลของหลักธรรม ทั้งหมดในจักรวาล ขงจื้อก็จะเป็นกิ่งก้านสาขาแต่ชินโต นั้น ย่อมเป็นลำต้น” อย่างไรก็ตาม จะเห็นว่าทั้งศาสนา พุทธและชินโตนั้น ต่างก็ผสมผสานและสนับสนุน ซึ่งกันและกันในสังคมญี่ปุ่นได้โดยไม่มีการขัดแย้งกัน นับเป็นเวลาร่วมพันปีจนถึงสมัยโมโมยามะ อันเป็น สมัยของการรวมประเทศหรือสร้างชาติของวีรบุรุษ ทั้งสาม อิทธิพลของสถาบันพุทธศาสนา ถูกทำลายลง เพราะไปขัดขวางการดำเนินงาน สร้างชาติให้เป็น อันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โนบุนางะ นั้น มุ่งดำเนินนโยบาย “เผาและฆ่า” วัดวาอาราม สงฆ์ และชาวญี่ปุ่นพุทธทั้งหลายอย่างเอาจริงเอาจัง สำหรับ สมัยโทกูงาวะในระยะต่อมานั้น วัดได้ทำหน้าที่เป็น หน่วยงานส่วนท้องถิ่นหน่วยหนึ่งของรัฐ เป็นเสมือน สำนักทะเบียนสำมะโนครัว จึงตกอยู่ใต้การปกครอง ทางการเมือง ความเจริญก้าวหน้าทางศาสนาจึงต้องหยุด ชะงักลง มีการแยกพุทธศาสนาออกจากศาสนาชินโต ในสมัยเมจิ ทั้งสถาบันพุทธศาสนายังต้องไม่ดำเนิน กิจกรรมให้ขัดแย้งกับชินโตในสมัยเมจิด้วย พระสงฆ์ เองต้องมีการอยู่กับงานด้านสวัสดิการที่จะให้กับรัฐ และงานด้านการฝีมือต่าง ๆ ประชาชนจึงมีความรู้สึก ว่า คนไปวัดเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจเท่านั้น มิได้เรียนรู้ พุทธปรัชญากันอย่างลึกซึ้ง แต่ก็ดำเนินชีวิตตามความ เชื่อในศาสนาที่ปลูกฝังกันมา และปฏิบัติสืบกันมา ด้วยจิตใจสำนึก เพราะแน่นอนที่สุดที่พุทธศาสนาที่

รุ่งเรืองในญี่ปุ่นมากกว่าพันปีนั้น ย่อมจะต้องทิ้งร่องรอย และอิทธิพลอย่างลึกซึ้งไว้ให้กับจิตวิญญาณ และ พฤติกรรมของคนญี่ปุ่นปัจจุบัน ทั้งพุทธและชินโตจึง เป็นวัฒนธรรมและศาสนาของคนญี่ปุ่นอยู่ตลอดมา

สังคมญี่ปุ่นปัจจุบัน นับเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญ ต่อวัตถุนิยม หรือความเจริญทางวัตถุเป้าหมายสำคัญของชีวิตคือ “การทำเงิน” คนที่ไม่ประสบผลสำเร็จ ดังกล่าว ก็จะมีชีวิตอยู่ในโลก ซึ่งเป็นลักษณะ ของคนญี่ปุ่นรุ่นใหม่ในปัจจุบันนี้

1.3 ประวัติศาสตร์ของลัทธิขงจื้อในญี่ปุ่นโดยสังเขป

ขณะที่ศาสนาพุทธให้แนวความคิดเห็นในการ ปฏิเสธชีวิตทางโลก ขงจื้อกลับให้ความสำคัญต่อชีวิต ชาวโลกปัจจุบันและได้วางหลักการดำเนินชีวิตของ มนุษย์ทางโลกไว้ในลักษณะนี้ ขงจื้อก็สามารถเข้ากันได้ กับศาสนาชินโตเห็นได้จากเมื่อมีการแนะนำขงจื้อ ในญี่ปุ่นนั้น ขงจื้อไม่ได้ก่อให้เกิดการขัดแย้งกันขึ้น จึง ผิดกับพุทธ ทั้งรัฐธรรมนูญ 17 มาตราของเจ้าชายโชโตกุ นั้นก็มีข้อความเกี่ยวกับหลักคุณธรรมของขงจื้อหลาย ประการ แม้ว่าโดยพื้นฐานจะเป็นพุทธก็ตาม ในการ ปฏิรูปโตกวา ค.ศ. 645 และการวางระบบการปกครอง โดยรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางของรัฐก็ใช้ลัทธิขงจื้อ ชี้นะเป็นสำคัญ

บทบาทในการวางโครงสร้างสังคมของลัทธิขงจื้อ นั้นมิได้ขัดกับค่านิยมของชนบประเพณีดั้งเดิมของญี่ปุ่น แต่อย่างไร กลับทำให้ค่านิยมเดิมมีมาตรฐานและรูปแบบ ที่มั่นคงขึ้นทั้งด้านแนวความคิดและคุณธรรม ผลที่ ตามมาก็คืออิทธิพลของขงจื้อได้มีต่อสังคมญี่ปุ่นปัจจุบัน อย่างลึกซึ้งทั้งด้านภาษา พฤติกรรมของสังคม และ ความนึกคิดด้านศีลธรรมของคนญี่ปุ่นจนไม่อาจที่จะ แยกว่าคุณธรรมอะไรเป็นของขงจื้อ หรือไม่เป็นของ ขงจื้อ

เช่นเดียวกับพุทธ ลัทธิขงจื้อไม่เพียงแต่ปรับเปลี่ยน ฐึ่ปุ่น ตัวลัทธิเองก็ถูกฐึ่ปุ่นปรับเปลี่ยนใช้ด้วย จนแตกต่างไปจากลัทธิขงจื้อไปจีนเอง จนเรียกว่าลัทธิ ฐึ่ปุ่น ขงจื้อซึ่งได้รับความนิยมสูงสุดในสมัยเอโดะ หรือโทกูงาวะ แม้ในสมัยคามูระ การฟื้นฟูคำสอน ของขงจื้อขึ้นใหม่ก็เพื่อใช้เน้นความสำคัญของการ แสวงหาความรู้ซึ่งจะทำให้การมีช่องว่างชนชั้นกันน้อย ลง แต่ขณะนั้น นิภายเช่นมิมบัททามากและเป็นผู้ผสม ผสานขงจื้อให้เข้ากับพุทธ จนถึงสมัยเอโดะ รัฐบาล โทกูงาวะ ได้สร้างลัทธิขงจื้อในแนวใหม่ (Neo-Confucianism) เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการสร้าง ชาติใหม่ การผสมผสานลัทธิขงจื้อให้เข้ากับสังคมฐึ่ปุ่น จึงเป็นขบวนการสำคัญของชาติ และลัทธิขงจื้อจึงอยู่ ในรูปใหม่ในฐึ่ปุ่น

นับว่าลัทธิฐึ่ปุ่นขงจื้อ โดยเฉพาะในสมัยเอโดะ นั้นแตกต่างไปจากขงจื้อในจีนและเกาหลี 3 ประการ ด้วยกันเป็นอย่างน้อย

ก. นักคิดฐึ่ปุ่นขงจื้อในสมัยเอโดะนั้น ได้ศึกษา วัฒนธรรมของตนเองและพยายามที่จะสอดใส่เข้าไป ในแนวคิดขงจื้อ ทำให้เกิดศาสนาชินโตที่สอดคล้อง กับลัทธิขงจื้อขึ้น ดังเช่น ผลงานของฮายาชิ ราซัน (1583-1657) ยามาซากิ อันไซ (1618-1682) และ นักประวัติศาสตร์ฐึ่ปุ่นชื่อ ฮารานิ ฮากูเซกิ (1657-1725) และ มิโต มิตสึกุนิ (1628-1700)

ข. ฐึ่ปุ่นขงจื้อในสมัยเอโดะนั้น มีบทบาทสำคัญ ไม่เฉพาะในการดำเนินชีวิตของชนชั้นปกครอง แต่ ของคนเมืองและชาวนาด้วย แต่รูปแบบของบทบาท และอิทธิพลนั้นล้วนแตกต่างจากในจีนสมัยหมิง และ ชิง (1368-1912) และแตกต่างจากของราชวงศ์ยี่ใน เกาหลี (1392-1910) เพราะทั้งในจีนและเกาหลีนั้น ลัทธิขงจื้อแพร่หลายไปหมู่ปัญญาชน หรือชนชั้นสูง มิได้แพร่มาสู่คนชั้นต่ำ หรือ เรียกว่าลัทธิขงจื้อนั้น เป็นของชนชั้นสูงหรือชนชั้นผู้ดี ส่วนในฐึ่ปุ่น คุณธรรม ของพวกซามูไร เป็นที่ยกย่องและถือปฏิบัติตามของ สามัญชนด้วย จนทำให้การศึกษาของประเทศขยาย ไปทั่วประเทศ

ค. นำแปลกที่ลัทธิขงจื้ออยู่ในรูปบริสุทธิ์และ เป็นที่นิยมปฏิบัติตาม หรือเป็นหลักปฏิบัติตามอย่างยิ่ง ของคนฐึ่ปุ่นทั่วไป ประดานักศึกษา เช่น Ito Jinsai (1627-1705) และ Ogyū Sorai (1666-1728) ทำให้เกิดวิชาการด้านการศึกษาค้นคว้าเรื่องของจีน โบราณ และมีผลงานตี ๆ ออกมา ในด้านการเมือง ขงจื้อมิใช่แต่เป็นแนวคิดที่จะทำให้เกิดความสามัคคี ของผู้คนเท่านั้น ยังเสริมสร้างวางรากฐานวัฒนธรรม และภูมิปัญญาในการปฏิรูปสังคมและการเมืองของ ฐึ่ปุ่นดังที่เห็นในสมัยเมอิจิ (1868) ด้วย เช่น ปฏิญญาณ ข้อ 5 ของ “สัตยาธิษฐาน” (Charter Oath)

หลังสมัยฟื้นฟู เมอิจิ ลัทธิขงจื้อก็ผสมผสาน โกลัซัดกับชินโตแห่งรัฐมาก ทำให้กลายเป็นหน้าที่ พลเมืองและศีลธรรม หล่อหลอมแนวความคิดและ พฤติกรรมของคนฐึ่ปุ่น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อย่างรุนแรงจนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง และ แนวความคิดขงจื้อก็ยังคงหยั่งรากลึกทางด้านจิตใจ ของคนฐึ่ปุ่นมาจนทุกวันนี้

2. ศาสนากับการพัฒนาประเทศ

2.1 บทบาทเด่นของศาสนาชินโตต่อการพัฒนา ฐึ่ปุ่น

“ชินโต” เป็นคำที่ใช้เรียกประเพณีการปฏิบัติ ทางศาสนาดั้งเดิมของฐึ่ปุ่น มาใช้คำนี้กันในศตวรรษ ที่หกเมื่อศาสนาต่างชาติเข้ามามีอิทธิพลในฐึ่ปุ่น โดย ต้องการให้เห็นความแตกต่างกัน ชินโต หมายถึง ทาง ของเทพเจ้า (Way of Kami) และคนฐึ่ปุ่นก็มีความเชื่อ ว่า ประชาชนควรดำเนินชีวิตไปตามครรลองของการ พร่ำสอนของเทพเจ้า ดังที่ปรากฏในตำนานและนิยาย โบราณต่าง ๆ ของฐึ่ปุ่นในเมืองมนุษย์สืบเชื้อสายมา จากคามิหรือเทพเจ้าชินโตทั้งหลาย ค่านิยมของวัฒนธรรมและศาสนาดั้งเดิมของฐึ่ปุ่นจึงอยู่ในลักษณะที่ เห็นความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างมนุษย์และคามิ มี รากฐานความเชื่ออย่างมั่นคงว่าธรรมชาติดั้งเดิมของ มนุษย์นั้นดีและบริสุทธิ์ โลกปัจจุบันมันเป็นโลกที่น่า

รับรมย์ มีความเชื่อในอำนาจการสร้างสรรของมนุษย์ ทำให้คนญี่ปุ่นให้ความสำคัญต่อ “วัตถุนิยม” มาก ดังนั้นศาสนาชินโตจะปรับตัวได้ดีต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น

เครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้งสามตามที่ปรากฏในตำนานเทพเจ้าของญี่ปุ่นนั้น เป็นเครื่องบ่งบอกลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เด่น เป็นการสร้างทรัพยากรมนุษย์ของญี่ปุ่น เพราะ “ถ้าหากไม่มีการรวมความเข้มข้นของคุณค่าทั้งสามที่เป็นพื้นฐานแล้ว ย่อมยากที่จะแสวงหาความสงบสุขในแผ่นดิน” กล่าวคือ

ก. กระจก เป็นตัวแทนของคุณงามความดีและความรอบรู้ เป็นเสมือนสิ่งสะท้อนให้เห็นทุกสิ่งทุกอย่าง ศาสนาชินโตจึงเน้นหลักธรรมที่แสดงถึงความจริงใจของมนุษย์ มีความรับผิดชอบ และซื่อสัตย์ต่อหน้าที่และกิจการงานขยันขันแข็ง และกระตือรือร้นที่จะดำเนินชีวิตในทางโลกด้วยดีทั้งการเน้นความสำคัญของธรรมชาติ (ความจริงที่กระจกได้สะท้อนให้เห็น) ก็ทำให้คนญี่ปุ่นดำเนินชีวิตอย่างประหยัด มัธยัสถ์ และเรียบง่าย พยายามจะดำเนินชีวิตให้เข้ากับธรรมชาติได้อย่างดี เกิดแนวความคิดว่า ธรรมชาติจะอำนวยประโยชน์ให้แก่มนุษย์ก็เพื่อมนุษย์นั้นทำงาน

ข. หินมีค่าหรือพลอย เป็นตัวแทนของความเมตตากรุณา ความมีน้ำใจต่อกันและกัน ได้พัฒนาแนวความคิดนี้โดยปรับเข้ากับลัทธิขงจื้อ ในแง่ที่ว่า ได้กลายเป็นคุณธรรมในสังคมญี่ปุ่นที่จะมีประเพณีการกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษ หรือ เคารพผู้อาวุโส ให้แนวความคิดด้านประชาธิปไตย เคารพต่อความคิดเห็นของผู้อื่น ในที่สุดก็สามารถสร้างความสามัคคีกันภายในชาติ จิตวิญญาณอันเป็นประชาธิปไตยนี้ เห็นได้จากบทกวีของจักรพรรเมอิจิว่า “ญี่ปุ่นเป็นรัฐในอุดมคติ โดยการแยกสิ่งที่ดีออกจากสิ่งที่เลว และนำมาใช้ เปรียบได้กับการหว่านเมล็ดพืชพรรณต่างชาติที่ไม่มีวันจะเหี่ยวแห้งเฉาตายได้ในสวนของญี่ปุ่น”

ค. ภาพ เป็นตัวแทนของความคิดริเริ่ม และแสดงถึงอำนาจการขยายตัวทางพลังสร้างสรรค์ของมนุษย์ มีความสามารถที่จะป้องกันตัว และเอาชนะอุปสรรคได้

การเน้นหลักการสร้างสรรค์ของศาสนาชินโตนี้ จะเห็นได้จากการที่คนญี่ปุ่นนิยมยกย่องบรรดาคามิที่มีอำนาจการสร้างสรรมากที่สุด เช่น คามิ อามาเตราสุ หรือสุรยเทวี ผู้ให้กำเนิดแก่สถาบันจักรพรรดิของญี่ปุ่น เป็นต้น

นับได้ว่า คุณธรรมในศาสนาชินโตดังกล่าวข้างต้นนี้ ได้ทำให้ญี่ปุ่นมีพลเมืองที่มีคุณภาพเป็นสาเหตุของความเจริญเติบโตและความก้าวหน้าของญี่ปุ่นปัจจุบัน

2.2 บทบาทเด่นของศาสนาพุทธในการพัฒนาญี่ปุ่น

มีพุทธปรัชญาหลายประการด้วยกันที่เป็นที่ยอมรับจนกลายเป็นวัฒนธรรมประจำชาติของญี่ปุ่นขึ้น แม้ว่าญี่ปุ่นจะกลายเป็นประเทศที่พัฒนาทางอุตสาหกรรมและเจริญก้าวหน้าตั้งแต่ปี 1960 เป็นต้นมา ญี่ปุ่นก็ยังคงมีวิญญาณเป็นของตัวเองอย่างลึกซึ้งมิได้แปรเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมตะวันตกที่พวกเขาได้เลียนแบบความเจริญด้านวัตถุอยู่ ทั้งนี้เพราะโดยส่วนลึกของจิตใจแล้ว ญี่ปุ่นก็ยังคงมีจิตใจแบบตะวันออกให้ความสำคัญต่อวัตถุนิยมและจิตนิยมควบคู่กันไป เมื่อไหร่ที่สังคมญี่ปุ่นดูเอนเอียงไปทางวัตถุนิยมมากก็จะมิชบวนการเน้นความสำคัญของจิตนิยมเป็นการถ่วงดุลกันที่ ผู้ที่มีบทบาทในการยื่นความสำนึกด้านจิตนิยมให้แก่สังคมญี่ปุ่นก็คือ ศาสนาพุทธนั่นเอง คนญี่ปุ่นได้รับถ่ายทอดแนวความคิดทางพุทธศาสนากันมานับพัน ๆ ปี นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 เป็นต้นมามีเพียงระยะสั้น ๆ ในโนบุนาเงะ และสมัยเมอิจิเท่านั้นที่ได้รับ การส่งเสริม แม้ในปัจจุบันเมื่อญี่ปุ่นเจริญด้วยวิทยาศาสตร์ก็ตาม นักปรัชญาญี่ปุ่นหลายคนมีความคิดเห็นว่าญี่ปุ่นก็ยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องนับถือศรัทธาในศาสนา มิฉะนั้นจะเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ อันเป็นผลร้ายต่อการอยู่รอดของสังคมมนุษย์

อิทธิพลของพุทธศาสนาในการปูพื้นฐานและส่งเสริมสนับสนุนคุณธรรมตลอดจนศีลธรรมของคนญี่ปุ่นตั้งแต่ต้นจนปัจจุบัน จนกระทั่งกลายเป็นเอกลักษณ์หรือคุณสมบัติที่ยกย่องกันทั่วไป ก็คือ

2.2.1 ความเมตตากรุณา เป็นผลงานจากการสั่งสอนเผยแพร่ของนิกายโจโคให้มนุษย์มีความรักให้ความช่วยเหลือผู้อื่น และมีความเมตตากรุณาต่อผู้อื่น โดยเฉพาะต่อคนชั่วโดยยึดแนวการปฏิบัติของพระพุทธอามิตะ เป็นตัวอย่าง ดังนั้นการหลุดพ้นจากบาปเพื่อไปจุติใหม่บนสรวงสวรรค์นั้นก็ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ทั้งคนชั่วและคนดี เพียงแต่ขอให้มีความศรัทธาในพระพุทธอามิตะเท่านั้น ความรักและการให้อภัยกันจึงเป็นเนื้อหาสาระที่สำคัญสำหรับบรรณคดีของญี่ปุ่นโดยทั่วไป ซึ่งสะท้อนให้เห็นคุณธรรมข้อนี้ที่ปฏิบัติต่อกันในสังคมญี่ปุ่นอยู่เสมอมา

2.2.2 ความซื่อสัตย์ นับถือคุณธรรมที่กลายเป็นคุณสมบัติของคนญี่ปุ่นที่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป คำว่า “ซื่อสัตย์” นี้เป็นคำที่ใช้ในพุทธศาสนาและมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “ความจริงใจ” หรือความบริสุทธิ์ใจ คนญี่ปุ่นจึงยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริตกันมากในการดำเนินชีวิตประจำวัน และความซื่อสัตย์นี้ก็เป็นคุณธรรมที่เป็นสาระสำคัญในบรรณคดีพุทธศาสนาหรือวรรณคดีโดยทั่วไปของญี่ปุ่นเช่นกัน ทั้งคู่จะเป็นคุณธรรมที่สอดคล้องกับ “ความจงรักภักดี” ซึ่งคนญี่ปุ่นยกย่องกันที่สุด

2.2.3 ความมานะอดทน เป็นคุณธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของคนญี่ปุ่นอีกเช่นกัน ในศาสนาพุทธนั้นจะเน้นความทุกข์ทางโลกทั้ง 8 ประการ (โลกธรรม 8) ซึ่งผู้คนจะต้องทนทุกข์ทรมาน การสอนให้คนได้รู้จักความทุกข์และอนิจจังของมนุษย์ทำให้มีแนวความคิดให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างอดทน กล้าหาญ และในที่สุดคนญี่ปุ่นก็ถูกรวมสั่งสอนให้รู้จักควบคุมตนเองไม่ว่าจะเผชิญหน้ากับสถานการณ์ใด ตัวอย่างของคุณธรรมความมานะอดทน ขยันขันแข็ง ไม่ย่อท้อต่อความลำบากที่เห็นได้ชัดและเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปได้แก่ การดำเนินชีวิตของสงฆ์และสานุศิษย์ในนิกายเซน เป็นต้น

2.2.4 ความขยันขันแข็ง กล่าวได้ว่า คนญี่ปุ่นนั้นมีความขยันขันแข็งเป็นที่ประจักษ์ล้าหน้ากว่าชนชาติอื่น ๆ นับเป็นคุณธรรมที่ต่อเนื่องกับความมานะอดทน เชื่อกันว่าสงฆ์นั้นเป็นผู้ที่มีหน้าที่สำคัญที่จะสอนให้

คนขยันขันแข็งในการทำงานและสามารถทำงานหนักได้ แม้แต่ชีวิตในทางธรรมเอง สงฆ์ก็ต้องมีกิจวัตรของสงฆ์ที่จะต้องทำในแต่ละวันเท่านั้น ในญี่ปุ่นแล้วถือว่าการมีสมาธิ ระหว่างทำงานนั้นจะก่อให้เกิดกุศลกรรมมากกว่าสมาธิจากการสงบนิ่งเฉยหลายพันเท่า สงฆ์ในนิกายเซนจะมีคติพจน์ที่กล่าวติดปากกันทั่วไปว่า “วันที่ไม่ทำงานก็คือวันที่ไม่มีอาหารจะกิน”

2.2.5 ความประนีประนอม แม้ศาสนาพุทธจะแบ่งออกเป็นหลายนิกายต่าง ๆ กัน แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างดี ต่างก็เคารพในแนวความคิดของกันและกันในพื้นฐานของการดำรงชีวิตในโลกและการเข้าสู่ภาวะการตรัสรู้ธรรมวิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณธรรมของการประนีประนอมสอดคล้องกับผู้อื่นหรือสิ่งอื่นได้ของศาสนาพุทธนี้ ช่วยให้ศาสนาพุทธได้มีที่ยืนได้ในสังคมญี่ปุ่นโดยสามารถทำงานผสมผสานกับลัทธิศาสนาอื่นได้อย่างกลมกลืน เช่น ศาสนาชินโต ลัทธิเต๋า และลัทธิขงจื้อ เป็นต้น คุณธรรมนี้ทำให้คนญี่ปุ่นเคารพความคิดผู้อื่น ไม่หักหาญเอาด้วยกำลังเกลียดการทะเลาะวิวาทเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งความจริงข้อนี้เราจะเห็นได้ว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์หรือลัทธิสังคมนิยมที่เห็นการต่อสู้ระหว่างชนชั้นนั้น ไม่เป็นที่นิยมกันในสังคมญี่ปุ่น

2.2.6 ความเรียบง่าย คุณธรรมนี้กลายเป็นเอกลักษณ์ที่คนญี่ปุ่นนิยมกันทั่วไป ศาสนาพุทธเป็นผู้ริเริ่มในการวางรากฐานคุณธรรมนี้ให้แก่สังคมญี่ปุ่น โดยเฉพาะในสมัยกลางหรือสมัยคามาคุระ ผู้สนับสนุนได้แก่พระชินรัน ซึ่งเป็นเจ้าของนิกายโจโคชิน ผู้สอนให้คนล่องลับไปแดนสวรรค์อย่างง่าย ๆ พระชินรันได้เน้นความเมตตาของพระอามิตะพุทธที่มีต่อคนชั่วช้าจนมีคำกล่าวที่ติดปากกันว่า “แม้แต่คนดีก็ได้ต้อนรับในดินแดนแห่งพระพุทธ คนชั่วจึงยิ่งต้องได้รับการต้อนรับมากกว่า” ดังนั้นไม่ว่าผู้ใดถ้าเพียงแต่มีศรัทธาในพระอามิตะ เท่านั้นก็จะล่องลับไปสู่สรวงสวรรค์ เพราะความเมตตาของพระอามิตะพุทธได้ทั่วกัน

ความเรียบง่ายนี้กลายเป็นลักษณะเด่นของ ศิลปแบบพุทธของญี่ปุ่น ผู้นำในศิลปแบบพุทธที่มี ลักษณะเรียบง่ายแต่สง่างามนี้ได้แก่ สงฆีในนิคาเยเซน ผู้วางรากฐานให้แก่ศิลปกรรมของญี่ปุ่นนั่นเอง ความ เรียบง่ายนี้ถือกำเนิดมาจากคำสั่งสอนของศาสนาพุทธ ซึ่งสอนให้มนุษย์ไม่เห็นแก่ตัว เลิกคิดถึงแต่ตัวเอง ให้ยึดถือแต่สิ่งที่เป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ไม่ได้ถูกปรุง แต่งแต่ประการใด การแสดงออกซึ่งหลักธรรมดังกล่าว นั้นจะปรากฏให้เห็นชัดในศิลปพิธีชงชา การจัดดอกไม้ การจัดสวนญี่ปุ่น การวาดภาพพระบายสีชาวดำ การ แต่งกาย การตกแต่งบ้าน การกินอยู่อย่าง ง่ายๆ ละครโน และวรรณกรรม ฯลฯ ของญี่ปุ่นตั้งแต่ต้นมาจนถึง ปัจจุบัน

ถ้าเราอยากเห็นปริมาณมากน้อยที่ศาสนาพุทธ เข้ามามีอิทธิพลในประวัติศาสตร์และชีวิตของ คนญี่ปุ่นแล้ว ก็ขอให้เราสร้างจินตนาการว่า ผู้ คนและทรัพย์สินสมบัติของชาติทั้งหมดถูกทำลายลง อย่างสิ้นเชิง และแล้วเรารู้สึกว่าประเทศญี่ปุ่น กลายเป็นสถานที่ที่เว้งว่างโศกเดี่ยว แม้จะยังคง มีความงามตามธรรมชาติ และมีคนญี่ปุ่นอยู่ก็ตาม ประเทศญี่ปุ่นก็จะถูกละทิ้งเฉยตายโดยไม่มี เครื่องประดับ ไม่มีรูปภาพ ไม่มีฉลากวาด ไม่มี รูปปั้นแกะสลักใด ๆ ไม่มีพระประดับ ไม่มีสวน ไม่มีพิธีจัดดอกไม้ ไม่มีละครโน ไม่มีศิลปพิธี ชงชา และอื่น ๆ

จากข้อความที่ยกมาอย่างดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ศาสนาพุทธมีส่วนสร้างวัฒนธรรมญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก แต่คนญี่ปุ่นนั้นมิได้รับการเรียนรู้พุทธปรัชญากันอย่าง ลึกซึ้ง ผลสำเร็จของศาสนาพุทธในสังคมญี่ปุ่นจึงออก มาในแง่ของ “รูปธรรม” มากกว่า “นามธรรม” โดย ที่ศาสนาพุทธจะถูกคัดแปลงให้เข้ากันได้กับบริบทนิยม หรือวัฒนธรรมดั้งเดิมของญี่ปุ่นจนกลายเป็นศาสนา ญี่ปุ่นพุทธหรือศาสนาพุทธแบบญี่ปุ่นไปในที่สุด ซึ่ง ได้เป็นผู้กำหนดวัฒนธรรมญี่ปุ่นในรูปแบบต่าง ๆ ที่ น่าสนใจดังต่อไปนี้

2.3 บทบาทเด่นของลัทธิขงจื้อต่อการพัฒนา ญี่ปุ่น

ลัทธิขงจื้อและศาสนาพุทธนั้น ได้มีอิทธิพลใน สังคมญี่ปุ่นในระยะเวลาใกล้เคียงกัน กล่าวคือ ตั้งแต่ ศตวรรษที่หกเป็นต้นมา ขณะที่ศาสนาพุทธมีบทบาท เด่นในด้าน การวางรากฐานสำหรับ “ศีลธรรม” และ “ศิลป” ของญี่ปุ่นนั้น ลัทธิขงจื้อก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้วาง รากฐานให้กับโครงสร้างทางสังคม และการปกครอง ของญี่ปุ่นมาตั้งแต่ต้นมาเช่นกัน กล่าวคือ

2.3.1 ในสมัยซุโยโกะ ซึ่งเจ้าชายโชโตกุทรง ดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการอยู่นั้น เจ้าชายโชโตกุ ได้ทรงใช้ลัทธิขงจื้อเข้ามาช่วยในการวางระบบการ ปกครองที่ดึงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง มุ่งหวังจะรวม บรรดาแคว้นแคว้นน้อยใหญ่เข้าด้วยกัน โดยรัฐบาลกลาง อันประกอบด้วยรัฐมนตรีฝ่ายซ้าย รัฐมนตรีฝ่ายขวา และรัฐมนตรีกลางนั้น จะเป็นศูนย์กลางของอำนาจ ในการปกครอง ทั้งคำสอนของท่านขงจื้อนั้นก็ได้กลายเป็น กฎหมายหรือรัฐธรรมนูญมาตรฐานต่าง ๆ ของญี่ปุ่นด้วย เช่นเดียวกับหลักคำสอนของศาสนาพุทธ

2.3.2 ลักษณะเด่นของลัทธิขงจื้อ คือ ความ สำคัญในความสำคัญของสังคมมนุษย์ และยอมรับความ ไม่เท่าเทียมกันของมนุษย์ เช่น ความไม่เท่าเทียมกัน ของผู้ปกครอง และผู้อยู่ใต้การปกครอง ดังนั้นลัทธิ ขงจื้อจึงกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ ซึ่งเป็นวิถีทาง ที่ทำให้สังคมดำเนินไปอย่างสุขสงบตามหลักธรรม 5 ประการ คือ ความซื่อสัตย์ ยุติธรรม จงรักภักดี เห็นอก เห็นใจ และความรัก รวมทั้งการเดินทางสายกลางที่ จะเข้าใจในระเบียบแบบแผนของสังคมและมรรยาทผู้ดี นับเป็นการวางทฤษฎีทางสังคมของขงจื้อ ที่ทำให้เกิด ผลดีต่อการปกครองของประเทศ เพราะทำให้เกิดระบบ ราชการที่มั่นคง เมื่อข้าราชการจงรักภักดีต่อเจ้านาย หรือผู้บังคับบัญชาอย่างแน่นแฟ้น การปฏิบัติงานจึงมี ประสิทธิภาพสูงมาก

ด้วยเหตุนี้ ลัทธิขงจื้อ จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้วางรากฐานของลัทธิขงจื้อ ให้แก่สังคมญี่ปุ่นสมัยฟิวคัล และเป็นประเพณีนิยมของญี่ปุ่นมาจนทุกวันนี้ ทำให้ญี่ปุ่นให้ความสำคัญต่อการเคารพผู้อาวุโส หรือลัทธิการเคารพบุขาบรพบุรุษ มาจนกระทั่งทุกวันนี้

2.3.3 ในสมัยโทกูงาวะนั้น อิทธิพลขงจื้อมีบทบาทมากในการแบ่งลำดับชนชั้นทางสังคมออกเป็น 4 ชนชั้น คือชนชั้นนักรบ ชนชั้นชาวนา ชนชั้นช่างฝีมือ และชนชั้นพ่อค้า ทำให้สังคมญี่ปุ่นดำเนินไปอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่ละชนชั้นต่างก็ยึดมั่นหลักธรรมและข้อสัจยต์ต่ออาชีพของตน ทำงานไปตามหน้าที่ปรัชญาขงจื้อยังทำให้ประชาชนเคารพเชื่อฟัง และจงรักภักดีต่อโชกุนเพราะโชกุนเป็นตัวแทนอันชอบธรรมของจักรพรรดิที่จะปกครองผู้อยู่ใต้ปกครอง อันได้แก่ไคเมียว ซามูไรและประชาชนสามัญทั่วไป

2.3.4 ลัทธิขงจื้อนั้นให้ความสำคัญแก่ปรัชญาการศึกษาของญี่ปุ่นมาก ในเมื่อขงจื้อได้ยกย่องเน้นความสำคัญของการศึกษาการเป็นนักปราชญ์ ญี่ปุ่นในสมัยโทกูงาวะอันเป็นสมัยปิดประเทศ ก็ได้ขยายการศึกษาออกไปยังประชาชนทั่วไป ทำให้อัตราการรู้หนังสือของคนญี่ปุ่นทัดเทียมกับคนอังกฤษในสมัยเดียวกัน จึงนับว่าดีกว่ายุโรปอีกหลายประเทศ เพราะเมื่อโทกูงาวะสามารถรวมประเทศให้เป็นปึกแผ่นแล้ว ก็หันไปส่งเสริมการศึกษาแทนการสู้รบ มีการศึกษาค้นคว้าทั้งความรู้เก่าและความรู้ใหม่ เกิด “โรงเรียนวัด” หรือ โรงเรียนเทรียงะ ขึ้นทั่วทุกหนแห่ง ทำให้การศึกษาขยายตัวออกไป แม้ว่าลัทธิขงจื้อใหม่ (Neo-Confucianism) ในสมัยโทกูงาวะ จะเน้นให้ข้าราชการรู้จักหน้าที่ของตนที่จะพึงมีต่อผู้บังคับบัญชาโดยเฉพาะก็ตาม แต่ก็ทำให้ประชาชนตื่นตัวที่จะเข้าศึกษาหาความรู้ทั่วไป

ลัทธิขงจื้อใหม่ที่เน้นความสำคัญของการศึกษาหาความรู้นี้เอง ได้ทำให้คนญี่ปุ่นหันไปค้นคว้าประวัติศาสตร์ดั้งเดิมของตน จนให้ความสำคัญต่อศาสนาชินโต และในที่สุดก็ทำให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมขึ้น จนกระตุ้นให้คนญี่ปุ่นในสมัยเมจิต่อมา นั้น พยายามสร้าง

ประเทศให้เจริญรุ่งเรืองทางวัตถุ และเข้มแข็งทางทหาร (ฟูโกกุ-เคียวเฮ) กลายเป็นจักรวรรดินิยมตะวันออกเข้าสู่สงครามมหาเอเชียบูรพาโดยมีญี่ปุ่นเป็นผู้นำ แต่แล้วก็พราชัยต่อฝ่ายสัมพันธมิตรในที่สุด

อย่างไรก็ดี ลัทธิขงจื้อก็ได้มีส่วนสร้างทรัพยากรมนุษย์ให้แก่ญี่ปุ่นเช่นกัน ทำให้คนญี่ปุ่นรักความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม (เห็นได้จากการที่คอมมิวนิสต์ญี่ปุ่นไม่เป็นที่นิยมของประชาชน เมื่อเน้นวิธิรุนแรงการก่อการจลาจลหรือสะไตรค์ของกรรมกรทั้งหลาย) รักการศึกษา จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของคนญี่ปุ่นปัจจุบัน เช่นเดียวกับศาสนาชินโต และศาสนาพุทธ

กล่าวโดยสรุป ทั้งชินโต พุทธศาสนา และลัทธิขงจื้อต่างก็มีประวัติยาวนานในการวางรากฐานแนวความคิดและการดำเนินชีวิตให้แก่คนญี่ปุ่น ช่วยกันเสริมสร้างเอกลักษณ์ให้คนญี่ปุ่นดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน แม้ว่าญี่ปุ่นจะกลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่ทันสมัยรับอารยธรรมตะวันตกเข้าไปไม่น้อยก็ตาม แต่รูปแบบเด่นของญี่ปุ่นก็คือ รูปแบบของอารยธรรม หรือวัฒนธรรมตะวันออกนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- Aston, William G. *Nihongi*. Japan : Charles E. Tuttle Co., third edition, 1975.
- de Bary, Wm. Theodore. (ed). *Sources of Japanese Tradition*. U.S.A. : Columbia University Press, seventh printing, 1971.
- Hanayama, Shinsho. *A History of Japanese Buddhism*. Tokyo : Bukko Deido Kyokai, 1977.
- Hearn Lafcadio. *Kokoro : Hints and Echoes of Japanese Inner Life*. Tokyo : Charles E. Tuttle Co., 1972.
- Hori, Ichiro. *Folk Religion in Japan*. U.S.A. : The University of Chicago, 1968.
- Japan Culture Institute. *Great Historical Figures of Japan*. Japan : Japan Culture Institute, 1978.

- Kakehi, Katsuhiko ; Nitsuma, Shigo. *Kannayara-no-Michi*. Tokyo : Printing Center of Nihon Setsukei Service.
- Kidder, J. Edward. *Early Buddhist Japan*. Great Britain : Thames and Hudson, 1972.
- Leonard, Jonathan Norton. *Early Japan*. Time-Life International N.V., 1972.
- Lu, David John. *Sources of Japanese History*. U.S.A. : Mc Graw-Hill, Inc., Vol. I, 1974.
- Singer, Kurt. *Mirror, Sword and Jewel*. Japan : Kodansha International Ltd., 1982.
- Soka Gakkai News*. Dec. 1, 1980.
- Suzuki, Daisetz Teitaro. *Zen and Japanese Culture*. U.S.A. : Princeton University Press, 1970.
- Suzuki, Daisetz Teitaro. *Zen Buddhism*. New York : Double-day & Co., 1956.
- The Agency for Cultural Affairs. *Japanese Religion*. Japan : Kodansha International Ltd., second printing, 1974.
- The Nippon Gakujutsu Shinkokai. *The Managosho* U.S.A. : Columbia Univ. Press, 1969.
- เพ็ญศรี กาญจนมัย. *ชินโต : จิตวิญญาณของญี่ปุ่น* กรุงเทพมหานคร : วรุฒิการพิมพ์, 2525.
- เพ็ญศรี กาญจนมัย. *วิเคราะห์นักเขียนที่ยิ่งใหญ่สมัยเฮอัน : มุราซากิ ชิกินุ และ เซอิ โชนางอน*. เอกสารวิชาการ, *ไทย-ญี่ปุ่นศึกษา*. 4 : 2 (สิงหาคม), 2525.
- เพ็ญศรี กาญจนมัย. *“พุทธประยุคติในญี่ปุ่น”*. รายงานการประชุมทางวิชาการครั้งที่ 20. กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 1982.
- ฮาจิยา, มิจิโกะ (เขียน), สมอาจ วงษ์เข็มทอง แปลและเรียบเรียง. *บันทึกอิโรชิมิ*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วินันทา, 2527.